

jednom místě se Rousseau ptá, proč se šimpanzovi a orangutani upírají práva divokého člověka.)¹⁷

Tento původní, ideální stav je porušen počátky vlastnictví („*vlastnictví je krádež*“), vznikají sociální vazby. Ještě tak můžeme zbytky původního stavu najít u divochů, ale je to stále horší. Rousseau opakovaně dokládá převahu domorodců a „původního člověka“ nad civilizovanými lidmi na příkladech od prosté fyzické síly až po duševní vyrovnanost už od své slavné *Rozpravy o nerovnosti*.¹⁸ Civilizace, vědy a umění lidstvo ničí a vedou k jeho úpadku.

Musím se přiznat, že přestože jsem dříve přijímal podobné teorie o domorodcích jako klišé, opravdové setkání a pobyt u domorodého negritského kmene v Malajsii mě naplnil hlubokým obdivem k jejich životu. Teprve zde se mi život v současné civilizaci jevil tak málo smysluplný a vyrábějící opravdové pokřivence a degenerované, zapšklé jedince. A to přesto, že domorodci tráví většinu času poleháváním s cigaretou. Návratu ale není, ostatně, trvanlivost bělocha v těchto krajích je bez antimalarik velmi omezená...

Stejně tak zhoubný vliv podle Rousseaua má umělá péče člověka na živočichy – pod jeho „péčí“ degenerují. Domestikanti jsou méněcenní. Civilizovaný člověk je pak z hlediska současné biologie vlastně takovým **autodomestikantem**. Vykazuje řadu rysů společných s domácími zvířaty: gracilnější kostru, slabší chrup, horší smysly, menší agresivitu, menší odolnost vůči stresu z těsných stád v uzavřeném prostoru, celoroční sexuální aktivitu, více juvenilních rysů atd.¹⁹ Opustit svobodu přírodního stavu vede jen ke zhoubě („*Města jsou stoky, kam se propadá lidstvo*“). Člověk při pobytu v přírodě má alespoň částečnou možnost vrátit se ke své původní svobodě.

Rousseauova apoteóza přírodního stavu a přírodního člověka je svou radikálností naprosto výjimečná v celých dějinách. Málomterá kultura tak zpochybnila hodnotu civilizace jako takové. V Rousseauových stopách se pak vydává celá Evropa a hledá „čistého“ divocha, nezkaženou přírodu, a to jak v zámorí (např. Bougainvilleho cesta na Tahiti, mající své následovní-

ky po generace, přes Gauguina po Heyerdahla), tak v lesích a horách Evropy.

Již zde přítomná souvislost svobody s estetickou dimenzí přírody se rozvine mnohem více později – po Kantově práci na tomto pojmu přijde zejména Schiller, který nově definuje vztah pojmu svobody a přírodního krásna – „*přírodní věc je krásná, kde se jeví jako svobodná*“²⁰.

Další modus by mohl být nazván **mnemotechnickým** (Gerhardi). Příroda je neustálým připomenutím původního čistého stavu, rovnosti, svobody, ale i připomenutím stavu nezkaženého dětství. (U Rousseaua se ve výrazné formě objevuje obsedantní zabývání se vlastním dětstvím, tak typické pro novověkého intelektuála.)

Příroda má proto velký význam i **pedagogický**, jak se objevuje zejména v *Emilovi*. Nabízí nejenom ideální prostředí pro přírodovědná zkoumání mladého člověka, ale působí především na dobré formování jeho citů a dalších duševních vlastností. Rousseau je samozřejmě dalek toho, vytvářet z dítěte divocha, jde mu ale o člověka *přirozeného*²¹, tedy nespoutaného zlým vlivem městské civilizace. Při této příležitosti je také život přírodní v tehdejší společnosti do jisté míry spojován s životem na venkově.

Mladí však nemají být přírodou jen vychovávaní. Mají být vychovávaní také ke vztahu *k ní*. Právě k obdivování krás přírody je třeba vedení a delších životních zkušeností. Člověk musí dorůst k estetickému zálibení v krásách krajiny i zpěvu ptactva.²²

Estetická a etická oblast nejsou pochopitelně u Rousseaua zásadně odděleny. To je až Kantův vliv. A i u něj je zajímavé, že když později píše v *Kritice* o estetickém vnímání přírody, je pro něj přítomnost tohoto nadšení přírodními krásami znakem dobré duše, zatímco vnímání uměleckých krás nikoli, ba dokonce naopak.²³

Často zmiňovaný modus přírody je u Rousseaua pojetí přírody jako **refugia**, útočiště. Lesy, hory, ostrovy jsou mu častým útočištěm a záchranou před lidmi a jejich zlobou. Příroda není jen